

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Федеральное государственное автономное учреждение
высшего профессионального образования
"Казанский (Приволжский) федеральный университет"
Отделение татарской филологии и культуры имени Габдуллы Тукая

УТВЕРЖДАЮ

Проректор
по образовательной деятельности КФУ
Проф. Минзарипов Р.Г.

"__" _____ 20__ г.

Программа дисциплины

Синтаксический строй татарского языка ФТД.Б.3

Направление подготовки: 050100.62 - Педагогическое образование

Профиль подготовки: Родной (татарский) язык и литература

Квалификация выпускника: бакалавр

Форма обучения: на базе СПО

Язык обучения: русский

Автор(ы):

Мирзагитов Р.Х. , Сагдиева Р.К.

Рецензент(ы):

-

СОГЛАСОВАНО:

Заведующий(ая) кафедрой: Галиуллина Г. Р.

Протокол заседания кафедры No ____ от "____" _____ 201__ г

Учебно-методическая комиссия Института филологии и межкультурной коммуникации
(отделение татарской филологии и культуры имени Габдуллы Тукая):

Протокол заседания УМК No ____ от "____" _____ 201__ г

Регистрационный No

Казань
2016

Содержание

1. Цели освоения дисциплины
2. Место дисциплины в структуре основной образовательной программы
3. Компетенции обучающегося, формируемые в результате освоения дисциплины /модуля
4. Структура и содержание дисциплины/ модуля
5. Образовательные технологии, включая интерактивные формы обучения
6. Оценочные средства для текущего контроля успеваемости, промежуточной аттестации по итогам освоения дисциплины и учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы студентов
7. Литература
8. Интернет-ресурсы
9. Материально-техническое обеспечение дисциплины/модуля согласно утвержденному учебному плану

Программу дисциплины разработал(а)(и) заместитель директора по образовательной деятельности Мирзагитов Р.Х. директорат ИФиМК Институт филологии и межкультурной коммуникации им. Льва Толстого , Ramil.Mirzagitov@kpfu.ru ; доцент, к.н. (доцент) Сагдиева Р.К. кафедра татарского языкознания отделение татарской филологии и культуры им.Г.Тукая , Ramilya.Sagdieva@kpfu.ru

1. Цели освоения дисциплины

Основной целью освоения дисциплины "Синтаксический строй татарского языка" является дать целостное представление о научном освещении синтаксического строя татарского литературного языка на современном этапе его развития.

Одна из главных задач его преподавания - ввести студента в современную синтаксическую проблематику, актуализируя все общеграмматические знания, приобретенные в изучении предшествующих дисциплин - морфемики, словообразования и морфологии. Замысел провести единую линию сквозь все грамматические разделы курса должен получить здесь свое завершение. Главный ожидаемый при этом "конечный результат" - умение анализировать любой татарский текст, определяя его грамматическую устроенность "снизу доверху" - от морфемики до структуры текста

2. Место дисциплины в структуре основной образовательной программы высшего профессионального образования

Данная учебная дисциплина включена в раздел " ФТД.Б.3 Факультативы" основной образовательной программы 050100.62 Педагогическое образование и относится к базовой (общепрофессиональной) части. Осваивается на 4 курсе, 8 семестр.

Данная учебная дисциплина входит в раздел Б.3.2/1.3.5 ФГОС по направлению подготовки ВПО 050100.62- "Педагогическое образование". Модуль Б.3.2/1."Теория языка";

Дисциплина занимает важное место в системе курсов, ориентированных на изучение основного языка, дает совокупность теоретических и практических знаний об основных единицах этого уровня языка - словосочетание, предложение, текст и их особенностях по сравнению с другими единицами.

Синтаксис имеет одно явное преимущество перед другими разделами грамматики: он демонстрирует "язык в действии", тогда как предыдущие позволяют увидеть его "в разобранном виде" - в виде системы элементов, которые содержат лишь потенциальную информацию о своем использовании. Имея дело с готовыми для общения единицами, синтаксис уже поэтому более функционален, чем та же морфология. Это обстоятельство с тем большей настойчивостью диктует функциональный поворот в его преподавании.

Современная синтаксическая наука представлена, по существу, тремя синтаксисами: формальным, семантическим и актуальным. Приоритет формального объясняется традициями преподавания и ведения исследований, а не его "первенством" в синтаксическом механизме языка. Функциональный поворот в преподавании предполагает отказ от приоритета формального синтаксиса и, соответственно, выдвижение на первый план двух других - тех, которые "обслуживаются" формальным. Иначе говоря, можно поставить вопрос так: сначала систематизировать синтаксические средства, а потом узнать, чему они служат; а можно иначе - сначала познакомиться с теми содержательными сущностями, которые подлежат обслуживанию, а затем систематически обозреть средства, которые это делают.

Форма отчетности - экзамен в 9 семестре.

3. Компетенции обучающегося, формируемые в результате освоения дисциплины /модуля

В результате освоения дисциплины формируются следующие компетенции:

Шифр компетенции	Расшифровка приобретаемой компетенции
ОК-1 (общекультурные)	

компетенции)

владеет культурной мышления, способен к обобщению,

анализу, восприятию информации, постановке цели и выбору путей её достижения

Шифр компетенции	Расшифровка приобретаемой компетенции
ОК-14 (общекультурные компетенции)	готов к толерантному восприятию социальных и культурных различий, уважительному и бережному отношению к историческому наследию и культурным традициям
ОК-3 (общекультурные компетенции)	способен понимать значение культуры как формы человеческого существования и руководствоваться в своей деятельности и руководствоваться в своей деятельности современными принципами толерантности, диалога и сотрудничества
ОК-6 (общекультурные компетенции)	способен логически верно, аргументированно и ясно строить устную и письменную речь
ОПК-3 (профессиональные компетенции)	владеет основными речевой профессиональной культуры
ОПК-6 (профессиональные компетенции)	способен к подготовке и редактированию текстов профессионального и социально значимого содержания
СКР-1	способен к диахроническому осмыслению и синхронному анализу языковых явлений с целью понимания механизмов функционирования и тенденций развития татарского языка
СКР-2	способен выделять и анализировать единицы различных уровней языковой системы в единстве их содержания, формы и функций
СКР-3	владеет основными понятиями о функциях языка, соотношении языка и мышления, роли языка в обществе, языковых универсалиях и законах развития языка
СКР-4	способен определять связи татарского языка и его типологические соотношения с другими языками
СКР-5	способен ориентироваться в дискуссионных вопросах языкознания и этапах его развития
СКР-6	владеет приемами анализа текстов различных видов и жанров
СКР-7	способен к толерантному общению в полиэтнической и поликультурной среде

В результате освоения дисциплины студент:

1. должен знать:

- закономерности развития синтаксического строя татарского языка;
- об истории изучения предмета; о разных направлениях в синтаксисе; о синтаксических единицах; о грамматическом, синтагматическом, актуальном членении предложения;

2. должен уметь:

- объяснять и различать синтаксические явления, изученные на лекционных и практических занятиях.
- пользоваться навыками полного синтаксического анализа простого, сложного, многокомпонентного предложения и текста, грамотного письма (пунктуация).

3. должен владеть:

- основными методами и приемами исследовательской и практической работы в области языкознания;
  - базовым терминологическим инструментарием современной науки о языке;
  - навыками работы с необходимой информацией в глобальных компьютерных сетях;
  - навыками подготовки научных работ и репрезентацией собственных научных исследований
-
- к практическому применению полученных знаний при решении профессиональных задач;
  - к устной и письменной коммуникации

4. Структура и содержание дисциплины/ модуля

Общая трудоемкость дисциплины составляет зачетных(ые) единиц(ы) 72 часа(ов).

Форма промежуточного контроля дисциплины зачет в 8 семестре.

Суммарно по дисциплине можно получить 100 баллов, из них текущая работа оценивается в 50 баллов, итоговая форма контроля - в 50 баллов. Минимальное количество для допуска к зачету 28 баллов.

86 баллов и более - "отлично" (отл.);

71-85 баллов - "хорошо" (хор.);

55-70 баллов - "удовлетворительно" (удов.);

54 балла и менее - "неудовлетворительно" (неуд.).

4.1 Структура и содержание аудиторной работы по дисциплине/ модулю

Тематический план дисциплины/модуля

N	Раздел Дисциплины/ Модуля	Семестр	Неделя семестра	Виды и часы аудиторной работы, их трудоемкость (в часах)			Текущие формы контроля
				Лекции	Практические занятия	Лабораторные работы	
1.	Тема 1. Гади жәмлә синтаксисы белән бәйлә актуаль мәсьәләләр. Сүзтезмә, катлаулы сүзтезмәгә анализ. Аерымланган хәлләр белән бәйлә бәхәсләр. Өстәлмә, күзаллаулы баш килешле әйләнмә.	6	1	0	2	0	
2.	Тема 2. Ике компонентлы кушма жәмлә белән бәйлә актуаль мәсьәләләр. Схема сызу модельләре. Иярченле кушма жәмленең синонимлыгы.	6	2	0	2	0	

N	Раздел Дисциплины/ Модуля	Семестр	Неделя семестра	Виды и часы аудиторной работы, их трудоемкость (в часах)			Текущие формы контроля
				Лекции	Практические занятия	Лабораторные работы	
3.	Тема 3. Катлаулы кушма жөмлө белән бәйле актуаль мәсьәләләр. Схема сызу. Билгеләмә бирү.	6	3	0	2	0	
	Тема . Итоговая форма контроля	8		0	0	0	зачет
	Итого			0	6	0	

4.2 Содержание дисциплины

Тема 1. Гади жөмлө синтаксисы белән бәйле актуаль мәсьәләләр. Сүзтезмә, катлаулы сүзтезмәгә анализ. Аерымланган хәлләр белән бәйле бәхәсләр. Өстәлмә, күзаллаулы баш килешле әйләнмә.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Синтаксисның предметын, тикшеренү методларын кабатлау. Жөмлө һәм хөкем кисәкләре арасындагы мөнәсәбәтне искә төшерү. сөйләм, фикер, чынбарлык, сөйләүче, тыңлаучы төшенчәләренә аңлатма бирергә өйрәнү. Хәбәрлек һәм модальлек үзенчәлекләре.

Тема 2. Ике компонентлы кушма жөмлө белән бәйле актуаль мәсьәләләр. Схема сызу модельләре. Иярченле кушма жөмләнең синонимлыгы.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Жөмлөгә билгеләмә бирү тәртибе. Гади һәм кушма жөмләне аеру, хикәя, сорау, боеру, тойгылы жөмлөләрнең кулланылышы. Бер составлы, ике составлы; жыйнак, жәенке; тулы, ким; раслау, инкаръ жөмлөләргә кыскача күзәтү ясау.

Тема 3. Катлаулы кушма жөмлө белән бәйле актуаль мәсьәләләр. Схема сызу. Билгеләмә бирү.

практическое занятие (2 часа(ов)):

Жөмлө эченнән ияртүле һәм тезүле бәйләнешне аеру. Хәбәрлекле, ачыклаулы һәм аныклаулы мөнәсәбәттә торган синтаксик берәмлекләргә билгеләргә өйрәнү. Сүзтезмәгә анализ ясарга өйрәнү.

4.3 Структура и содержание самостоятельной работы дисциплины (модуля)

N	Раздел Дисциплины	Семестр	Неделя семестра	Виды самостоятельной работы студентов	Трудоемкость (в часах)	Формы контроля самостоятельной работы
1.	Тема 1. Гади жөмлө синтаксисы белән бәйле актуаль мәсьәләләр. Сүзтезмә, катлаулы сүзтезмәгә анализ. Аерымланган хәлләр белән бәйле бәхәсләр. Өстәлмә, күзаллаулы баш килешле әйләнмә.	6	1	контрольная работа	20	письменная работа

N	Раздел Дисциплины	Семестр	Неделя семестра	Виды самостоятельной работы студентов	Трудоемкость (в часах)	Формы контроля самостоятельной работы
2.	Тема 2. Ике компонентлы кушма жәмлә белән бәйлә актуаль мәсьәләләр. Схема сызу модельләре. Иярченле кушма жәмләнең синонимлыгы.	6	2	контрольная работа	20	письменная работа
3.	Тема 3. Катлаулы кушма жәмлә белән бәйлә актуаль мәсьәләләр. Схема сызу. Билгеләмә бирү.	6	3	контрольная работа	22	письменная работа
	Итого				62	

5. Образовательные технологии, включая интерактивные формы обучения

Вузовское освоение курса "Синтаксис современного татарского языка" предполагает использование как традиционных, так и инновационных образовательных технологий и требует рационального их сочетания.

Традиционные образовательные технологии подразумевают использование в учебном процессе таких методов работ, как лекция, практическое занятие, семинар и др.

Во время занятий могут быть использованы и современные информационные технологии, в частности, мультимедийные программы, Интернет, фото-, аудио- и видеоматериалы.

6. Оценочные средства для текущего контроля успеваемости, промежуточной аттестации по итогам освоения дисциплины и учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы студентов

Тема 1. Гади жәмлә синтаксисы белән бәйлә актуаль мәсьәләләр. Сүзтезмә, катлаулы сүзтезмәгә анализ. Аерымланган хәлләр белән бәйлә бәхәсләр. Өстәлмә, күзаллаулы баш килешле әйләнмә.

письменная работа , примерные вопросы:

Гади жәмләгә тулы синтаксик анализ ясау күнекмәләре.

Тема 2. Ике компонентлы кушма жәмлә белән бәйлә актуаль мәсьәләләр. Схема сызу модельләре. Иярченле кушма жәмләнең синонимлыгы.

письменная работа , примерные вопросы:

Ике компонентлы кушма жәмләгә синтаксик анализ ясау күнекмәләре.

Тема 3. Катлаулы кушма жәмлә белән бәйлә актуаль мәсьәләләр. Схема сызу. Билгеләмә бирү.

письменная работа, примерные вопросы:

Катлаулы кушма жәмләгә синтаксик анализ ясау күнекмәләре

Тема . Итоговая форма контроля

Примерные вопросы к зачету:

Рекомендации по выполнению плана самостоятельной работы

Особенностью дисциплины "Синтаксис современного татарского языка" является самостоятельная работа студентов, связанная с изучением проблемных вопросов по некоторым темам лекций.

Проверка выполнения плана самостоятельной работы проводится на практических занятиях.

Самостоятельная работа студентов по курсу призвана не только закреплять и углублять знания, полученные на аудиторных занятиях, но и способствовать развитию у студентов творческих навыков, инициативы, умению организовать свое время и выразить свою точку зрения на изученные проблемные вопросы.

При выполнении плана самостоятельной работы студенту необходимо прочитать теоретический материал не только в учебниках и учебных пособиях, указанных в библиографических списках, но и познакомиться с публикациями в периодических изданиях.

Студенту необходимо творчески переработать изученный самостоятельно материал и представить его для отчета в форме реферата, эссе и др.

Темы рефератов

1. Семантический (номинативный) синтаксис.
2. Актуальный синтаксис.
3. Конструктивный синтаксис.
4. Средства подчинительной связи.
5. Именные словосочетания
6. Глагольные словосочетания.
7. Грамматические схемы и модели простого предложения.
8. Предикативность предложения.
9. Модальность предложения
10. Порядок слов в в прозаической письменной речи.
11. Синтагматическое членение предложения.
12. Сложнопаянные предложения
13. Сложноподчиненные предложения.
14. Многочленные сложные предложения.
15. Синтаксис текста.

Контрольные вопросы и задания для проведения текущего контроля и промежуточной аттестации по итогам освоения дисциплины

Тесты (с элементами задания) для проведения контрольной работы

Гади жәмлә

1. Бер составлы фигыль жәмләгә карамаган төрне күрсәтегез:

а) билгеле үтәүчеле

б) үтәүчесез

в) номинатив

г) гомуми үтәүчеле

д) билгесез үтәүчеле

2. Кыек тәмамлык булган жәмләне билгеләгез, тиешле кисәкнең астына сызыгыз:

а) Баһау шүрли төште, ләкин ул моны сиздермәс өчен елмайган булды. (Г.М.)

б) Чөнки Татарстан халкы өчен бу бик кадерле һәм истәлекле газиз көн.

в) Дөнъяның серен аңлар өчен, чәчәк серен белергә кирәк. (Р.Б.)

г) Этием дә, аны озатыр өчен, ашыгып торып басты. (Р.Б.)

3. Кушма фигыль хәбәрле жәмләне табыгыз, хәбәрнең астына сызыгыз:

а) Мин сезгә ул турыда сүз бирәм.

б) Иртә белән көн томанлы иде.

в) Ике хәзрәт, ни өчендер, извозчик ялламакчы булалар.

г) Әптелбәр, уйнарга теләсә дә, бу тәкъдимне кире какты.

4. Жәмләнең хәбәрен табыгыз: Жиңелгәнне жиңел кичерә белгән кешеләр сирәктер дөнъяда (М.Галиев)

- а) кичерә белгән
б) сирәктер
в) дәнъяда
г) хәбәре кулланылмаган
5. Жәмләнең иясен табыгыз: Дускай, сиңа бүләк итәр идем Илкәемнең иркә гөлләрен (М.Жәлил)
- а) дускай
б) иясе кулланылмаган
в) сиңа
г) гөлләрен
6. Хәбәрнең астына сызыгыз һәм структур төрен билгеләгез: Хәлим аның сөйләгән сүзләрен колагына жыеп торды (И.Гази)
- а) гади фигыль хәбәр
б) тезмә фигыль хәбәр
в) кушма фигыль хәбәр
7. Бер составлы фигыль жәмләнең төрен билгеләгез, хәбәрнең астына сызыгыз: Сүзне алардан башларга кирәк булгандыр миңа (Р.Төхвәтуллин)
- а) билгеле үтәүчеле
б) билгесез үтәүчеле
в) гомуми үтәүчеле
г) үтәүчесез
8. Тезүле бәйләнешне белдерүдә катнашмаган чараны билгеләгез:
- а) тезүче теркәгечләр
б) бәйләк һәм бәйләк сүзләр
в) санау интонациясе
г) каршы кую интонациясе
9. Ике составлы жәмләне табыгыз һәм баш кисәкләрнең астына сызыгыз::
- а) Умырзая жыйдык, кошлар сайравын тыңладык, рәхәтләнеп ял иттек (Г, Мөхәммәтшин)
б) Аның күзләренә ак төшкән (М.Гафури)
в) Күңелемнең сине көткән чагы.
г) Аның бертуктаусыз каядыр йөгәрәсе, чабасы килә, нидер эшлисе, кырасы-ватасы килә (Н.Фәттаһ)
10. Күләм хәле булган жәмләне билгеләгез, тиешле кисәкнең астына сызыгыз:
- а) Айбиби бертын дәмми торды. (М.Х-н)
б) Малайлар учакны шәп итеп якканнар. (Г.Б.)
в) Тиен кинәт янәшә агачка сикерде. (Ә.Ф.)
г) Тузан суыргычтай йота Кала ыгы-зыгысы. (Л.Л.)
11. Сәбәп хәле булган жәмләне табыгыз, тиешле кисәкнең астына сызыгыз:.
- а) Киткән урманга утынга, ялгызы бер ат жигеп.
б) Тажи шул уйлар белән чәй янынан торды.
в) Аның әрнүдән йокылары кача иде.
г) Без яшәтән үк таныштык.
12. Иярүче сүз ияртүчедән аңлашылган процессның максатын белдергән сүзтезмәне табыгыз:
- а) талантка баш ию
б) урманга бару
в) суга чыгу
г) суыкка калтырау

13. Кушма фигыль хәбәрнең астына сызыгыз һәм белдергән мәгънәсен билгеләгез: Үкенечтән сыкрап куяр жаннар (Зөлфәт)

- а) модаль мәгънәне
- б) процессның үтәлү дәрәжәсен
- в) эзлекле процессны
- г) заман мәгънәсен

14. Ачыклаулы мөнәсәбәтне табыгыз һәм бәйләүче чараны билгеләгез:

- а) гүзәлсең син
- б) Тукайның, бөөк шагыйрьнең
- в) Кара диңгез
- г) урам буеннан йөрү

15. Кылт итеп искә төшәдер намнары, дәүләтләре (Г.Тукай) Хәбәрнең астына сызыгыз һәм структур төрен билгеләгез:

- а) гади фигыль хәбәр
- б) тезмә фигыль хәбәр
- в) кушма фигыль хәбәр
- г) тезмә исем хәбәр

16. Аерып бирелгән сүзләр нинди жөмлә кисәге булып килә: Сезнең кебек матур ярлар авылда ла түгел,илдә юк (Халык җыры)

- а) аергыч
- б) кыек тәмамлык
- в) күләм хәле
- г) рәвеш хәле

17. Ике составлы жөмләне табыгыз, баш кисәкләрнең астына сызыгыз:

- а) Онытылып ук кителгән (Ф.Хәсни)
- б) Беренче класслы палубага беренче мәртәбә аяк басуыбыз (Р.Хәбибуллина)
- в) Тимерне кызуында сугалар (М.)
- г) Аяз иде ул көнне күк йөзе! (Г.Ахунов)

18. Аерып бирелгән сүз нинди жөмлә кисәге булып килә: Киткән урманга утынга, ялгызы бер ат жигеп (Г.Тукай)

- а) туры тәмамлык
- б) кыек тәмамлык
- в) максат хәле
- г) сәбәп хәле

18. Максат хәле булган жөмләне билгеләгез, тиешле кисәкнең астына сызыгыз:

- а) Менә шунда үзе өчен бик кызыклы уен уйлап тапты. (Р.Н.)
- б) Бу якты йорт сезнең бәхет өчен. (Ш.М.)
- в) Кешегә мәшәкать ясаганым өчен уңайсызланып, тизрәк кайтырга җыендым.(Г.С.)
- г) Бәлки, ул гомерендә беренче һәм соңгы тапкыр күченеп киткән өчен үкенгәндер. (Р.С.)

19. Жөмләнең баш кисәкләре арасында нинди мөнәсәбәт урнаша?

- а) хәбәрлекле
- б) ачыклаулы
- в) аныклаулы

20. "Татар телендә сүз тәртибе" дигән хезмәтнең авторы кем?

- а) М.М.Зәкиев
  - б) Ф.С.Сафиуллина
  - в) С.М.Ибраһимов
- Кушма жөмлә

1. Компонентларның санына карап, кушма жөмлөләр ике төргә бүленә:
  - 1) _____
  - 2) _____
2. Гомер узмый, Без узабыз, Шул гомер буйлап. (Р.Миңнуллин) Жөмлөдәгә сүзтезмәләрне аерып алыгыз: _____
- 3 Компонентларының үзара нинди төр бәйләнештә торуына карап, кушма жөмлөләр ике төрле була: 1) _____
  - 2) _____
4. Баш килештәгә исемнәрнең нинди жөмлө кисегә булып килүләрен асларына сызып билгеләгез: Жылы нурлары белән аны озата килгән, жемелдәшкән кар бөртекләре аша аның күзләренә өмет өстәп торган, гайрәт биргән кояш та алсуланып баерга жыена иде. (Р.Мөхәммәдиев)
5. Тезмә кушма жөмлөләр, тезүле бәйләнешне төгъбир иткән чарага карап, ике төрле була: 1) _____
  - 2) _____
6.) Теркәгечле тезмә кушма жөмлөләрне үзара төркәү өчен хезмәт иткән тезүче төркәгечләрнең төрләрен билгеләгез һәм мисаллар языгыз:
  - 1) _____
  - 2) _____
  - 3) _____
7.) Әни тамак кырды, әллә нәрсәләр миңа ымлады, мин көлә-көлә егеткә сөйли бирдем.(Г.Исхакый) Тезмә кушма жөмлөдәгә предикатив үзәкләрне, жөмлө чикләрен билгеләгез, бәйләүче чараны атагыз: _____
8. Компонентлары үзара санау интонациясе аша төркәлгән ике компонентлы тезмә кушма жөмлөгә мисал уйлап языгыз _____
_____
9. да/дә төркәгечле тезмә кушма жөмлөнә табыгыз, компонентларының предикатив үзәкләрен һәм чикләрен билгеләгез:
  - 1) Бүген көн аяз да, болытлы да. (Г.Т.)
  - 2) Бүтән кызлар һәммәсе дә көянтә башларына берәр, икешәр каз элгәннәр, ә кунак кызның куллары буш. (Г.Б.)
  - 3) Моны ул үзе дә белми, башкалар да сөйләмиләр. (Г.И.)
10. Ике компонентлы тезмә кушма жөмлөдәгә предикатив үзәкләрне, жөмлө чикләрен билгеләгез; һәр компонентка тиешле тәртиптә билгеләмә бирегез: Ә бит хан кызы үзе дә бик яхшы укый, иллә нигәдер һәрчак мөгәллимәннән укытасы килә. (М.Хәбибуллин)
  - 1 нче жөмлө - _____;
  - 2 нче жөмлө - _____.
11. Тезмә кушма жөмлөнәң, составындагы компонентлар санына карап, төрен билгелә; һәр предикатив үзәкне, жөмлө өлешләренәң чикләрен күрсәт: Оча алмадым, ә менә күңелдә илаһи ашкыну - биеклеккә ашу рәхәте, хозурлыгы ымсындырып калды, мин аны татлы серем итеп күңелдә кичерәм. (Ш.Галиев) _____
12. Тезмә кушма жөмлөдәгә предикатив үзәкләрне билгеләгез, жөмлөләрнең чикләрен күрсәтегез, тыныш билгеләре куелу кагыйдәләрен языгыз: Бүтән кызлар һәммәсе дә көянтә башларына берәр, икешәр каз элгәннәр, ә кунак кызының куллары буш. (Г.Бәширов)
_____
13. Ул ил өстенә төшкән кайгыны - сугыш чорын күз алдына китерде. (Г.Зәйнәшева) Жөмлөдә сызык куелу кагыйдәсен языгыз: _____
14. Тән зиннәте киём акыл зиннәте гыйлем. (М.) Жөмлөдә тыныш билгеләрен куегыз, кагыйдәләрен языгыз: _____
15. Нәкъ шул вакыт күз ачыргысыз өчә жыл исте, ком бураны дөнъяны томалады. (М.Хасанов) Жөмлөнәң предикатив үзәкләрен билгеләгез, өлешләренәң чикләрен күрсәтегез, һәр ике төр схемасын сызыг:

16. Кушма жәмлене табыгыз, предикатив үзәкләрен, жәмлә чикләрен билгеләгез:

- 1) Хан сараен һәм хан мәчетен ике катлы таш диварлар белән әйләндереп алган дәншәтле кирмән каршындагы иркән мәйдан халык белән шыгрым тулы иде. (В.Имамов)
- 2) Чит илләрдә күп йөрдәм, Газиз башым гыйбрәт алсын дип . (Жыр)
- 3) Ул берәз торганнан соң өйгә керде, һәм, мөндөрәнә капланып, әкрән генә үксеп-үксеп елый башлады. (Ш. Камал)

17. Жәмләдә тиешле тыныш билгеләрен куегыз: Укучылар казлар кебек тезелешеп бәрәңгә алырга чыктылар бармады. (А.Гыйләжөв)

18. Тезмә кушма жәмләгә тулы синтаксик анализ ясагыз:

Идрис хәзрәтнең каракучкыл йөзе күл өстедәй тыныч, фәкәть карашында гына ниндидер шик, икеләнү газаплары пыскып яна иде. (В.Имамов)

Задания и тексты к контрольной работы

Тәкъдим ителгән жәмәләргә тулы синтаксик анализ ясагыз.

- 1) Күреп торасыз: фуражы бар хужалыклар салам юктан интегә. (Х.Х.)
  - 2) Без торганда, Гөлбикәнең самавыры кайнаган, коймагы пешкән иде. (Г.Ибраһимов)
  - 3) Очрашу гаять шатлыклы булды: күпләр сөөнечтән көлөләр, ә кайберәүләр елыйлар иде. (Р.М.)
  - 4) Бу урында шуны әйттим әле: ул килер алдыннан, мин бер нәрсә турында баш ваттым. (Ә.Е.)
  - 5) Тагын шуны онытма: син антыңны бозсаң, бөтенәбезне дә һалак итәсең. (М.Нас.)
  - 6) Кешеләр, көләшә-көлешә, каядыр ашыгалар, кемнәрдер каршы алалар, кемнәрдер озаталар. (Г.Ә.)
  - 7) Мин дә киткәч, син дә киткәч, монда кем соң эшләр? (С.К.)
  - 8) Сәет Вахиди йөрәп чыккан авылларның, ул шакыган ишекләренң санын әле беркем дә белми. (М.Г.)
  - 9) Кыш көне утын булмаганлыктан, салам ягалар иде. (М.Г.)
  - 10) Халык ятып, мәдрәсә тынгач кына, Габделбасыйр бу хатны Әхмәткә күрсәттә. (Ф.Ә.)
  - 11) Уйнадың да очып китең
Күз күрмәгән якларга. (Ә.Ш.)
  - 12) Минем абый атларны борган арада, юл әйберләре онытылып калмасын дип, мин өйгә тагын бер тапкыр кереп чыктым. (М.Ә.)
  - 13) Кемнең икмәге мул, кемнең халкы бер жан, бер тәндәй оешкан, шул жиңеп чыга. (Г.Б.)
  - 14) Без авылдан чыкканда, көн матур, жыл юк иде. (Г.И.)
  - 15) Яралары төзәлеп беткәнче дип, хәрби госпитальдән аны берничә айга авылга кайтарганнар. (А.Ш.)
  - 16) Гөлбануның кул тамырларында куәт кайнады, нәкъ ире Закир чөнечкәнчә, дүрт-биш кибәнне, жүрдән эшәрәп китереп, бергә өйдә дә, тимер сәнәкне батырып жибәрде, чүмәлә зурлыгы күтәрәп алып, арбага бәйләнгән аркылы чыбыклар өстенә китереп салды. (Г.И.)
  - 17) Мин өнсез идем, мин бер сүз дәшәргә жәрәят итмәдем, һәм кирәкми дә иде ул. (Ә.Е.)
  - 18) Гөлбану бу мактаудан күңелләнде, үзенә сокланып карап, көзгә алдында әйләнде, күзенә, битенә елмая чыкты, шуның белән баягы елау эзе бөтенләй югалып ук китте. (Г.И.)
  - 19) Күңеле кинәт ташу сәбәпле, кыз берни дә әйтә алмады. (Г.Ә.)
  - 20) Урсал тайны сары сарган, Әллә шуңа кайгырам. (С.С.)
- Вопросы к экзамену прилагаются в виде Приложения ♦1 (с.16-18)

7.1. Основная литература:

Современный русский язык. Лексикология: теория, тренинг, контроль: Учебное пособие / Н.А. Кузьмина. - 2-е изд., исправ. - М.: Флинта: Наука, 2010. - 226 с.
<http://znanium.com/bookread.php?book=320741>

Закиев М.З. Татар синтаксисы: Югары уку йортлары өчен д-лек. - Казан: Мәгариф, 2005. - 399 б.

Зәкиев, Мирфатыйх Зәки улы. Татар синтаксисы: югары уку йортлары өчен дәреслек / М. З. Зәкиев. ?Казан: Мәгариф, 2008.?398 б.

Сагдиева Р.К. Мирзагитов Р.Х. Современный татарский язык: синтаксис.
<http://tulpar.kfu.ru/course/view.php?id=419>

7.2. Дополнительная литература:

Меликян, В. Ю. Синтаксическая фразеология русского языка [Электронный ресурс] : учеб. пособие / В. Ю. Меликян. ? М. : ФЛИНТА, 2013. ? 351
<http://znanium.com/catalog.php?bookinfo=462836>

7.3. Интернет-ресурсы:

www.gramota.ru - Грамота.ру

www.gumer.info - Библиотека Гумер - гуманитарные науки

www.rsu.ru - Электронная библиотека и материалы сайта КПФУ

www.slovari.ru - Электронные словари

www.wikipedia.ru - Универсальная энциклопедия

8. Материально-техническое обеспечение дисциплины(модуля)

Освоение дисциплины "Синтаксический строй татарского языка" предполагает использование следующего материально-технического обеспечения:

Компьютерный класс, представляющий собой рабочее место преподавателя и не менее 15 рабочих мест студентов, включающих компьютерный стол, стул, персональный компьютер, лицензионное программное обеспечение. Каждый компьютер имеет широкополосный доступ в сеть Интернет. Все компьютеры подключены к корпоративной компьютерной сети КФУ и находятся в едином домене.

Для проведения занятий по "Синтаксису современного татарского языка" необходимы учебная и учебно-методическая литература, сборники текстов произведений татарских писателей и поэтов, а также демонстрационные материалы.

Необходимы следующие технические средства:

1. Мультимедийный компьютер с выходом в Интернет, с пакетом прикладных программ (текстовых, графических, презентационных).
2. Мультимедиапроектор.
3. Сканер.
4. Принтер.
5. Копировальный аппарат.
6. Ноутбук.

Программа составлена в соответствии с требованиями ФГОС ВПО и учебным планом по направлению 050100.62 "Педагогическое образование" и профилю подготовки Родной (татарский) язык и литература .

Автор(ы):

Мирзагитов Р.Х. _____

Сагдиева Р.К. _____

"__" _____ 201__ г.

Рецензент(ы):

"__" _____ 201__ г.